

Co-occurrence of terms in scientific productions related to the local history of Azerbaijan in Iranian Scientific Journals

Mohammad Rezaei (PhD)¹, Reza Akbarnejad (PhD)^{2*}

1. Department of History and Civilization of Islamic Nations, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.

2. Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Education and Psychology, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.

ABSTRACT

Article Type:
Research Paper

Background and aim: Bibliographic analysis by describing the status of publications and identifying emerging issues plays an important role in research evaluation. The aim of the present research is to draw the scientific collaboration networks of researchers, organizations, and scientific centers and the co-occurrence of scientific terms in articles related to the local history of Azerbaijan in Iranian Scientific Journals from 2011 to 2021.

Materials and methods: This descriptive-analytical research is of bibliometric type. The samples include 111 scientific articles about the local history of Azerbaijan from 2011 to 2021, published in the country's scientific publications. The drawing of the scientific collaboration network of researchers, organizations, and scientific centers, as well as co-occurrence network analysis of scientific terms were done using VOSviewer.

Findings: The scientific centers of the Northwest had the most participation in publishing articles. There is a significant relationship between the scientific rank of researchers and their scientific participation (P -value=0.021). In terms of historical periods, the Qajar period and, in terms of subject matter, political history attracted the most attention from researchers. Moreover, the universities of Tabriz, Azerbaijan Shahid Madani, and the Institute for Humanities and Cultural Studies produced the most articles. The words "Azerbaijan" and "Tabriz" had the highest frequency of repetitions in the articles on the history of Azerbaijan. In terms of the co-occurrence of terms, the focus has been mostly on the Qajar period and especially the Nasrid period.

Conclusion: The trend of publishing articles about the local history of Azerbaijan has quadrupled in the studied period. Despite this upward trend, some historical periods and important topics have not been given much attention due to the lack of resources and certain challenges. It seems that the reason why professors and researchers paid more attention to the subject, in addition to local tendencies, was a better understanding of regional issues.

Keywords: Bibliometrics, Local History, Azerbaijan, Scientific collaboration network, Co-occurrence Network of terms

Received:

26 Feb. 2024

Revised:

17 Sept. 2024

Accepted:

25 Sept. 2024

Pub. Online:

15 Oct. 2024

Cite this article: Mohammadi Y, Asadpourian Z. Co-occurrence of terms in scientific productions related to the local history of Azerbaijan in Iranian Scientific Journals. *Caspian Journal of Scientometrics*. 2024; 11(1): 93-106.

© The Author(s).

Publisher: Babol University of Medical Sciences

*Corresponding Author: Reza Akbarnejad

Address: Department of Knowledge and Information Science, Faculty of Education and Psychology, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran.

E-mail: r.akbarnejad@azaruniv.ac.ir

هم‌رخدادی واژگان تولیدات علمی حوزه تاریخ محلی آذربایجان در نشریات علمی کشور

محمد رضائی (PhD)^۱، رضا اکبرنژاد (PhD)^{۲*}

۱. گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشکده الهیات، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.
۲. گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران.

چکیده

نوع مقاله:	سابقه و هدف: تحلیل‌های کتاب‌سنجی با توصیف وضعیت انتشارات و شناسایی موضوعات نوظهور، نقش مهمی در ارزیابی پژوهش‌ها دارند. هدف از پژوهش حاضر ترسیم شبکه‌های همکاری علمی پژوهشگران، سازمان‌ها و مراکز علمی و هم‌رخدادی واژگان مقالات حوزه تاریخ محلی آذربایجان در نشریات علمی تاریخی کشور در دوره یازده‌ساله ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ است.
مقاله پژوهشی	مواد و روش‌ها: روش پژوهش توصیفی-تحلیلی از نوع کتاب‌سنجی است. نمونه شامل ۱۱۱ مدرک علمی حوزه تاریخ محلی آذربایجان از ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ بود که در نشریات علمی کشور منتشر شده‌اند. ترسیم شبکه همکاری علمی پژوهشگران، سازمان‌ها و مراکز علمی و همچنین تحلیل شبکه هم‌رخدادی واژگان با استفاده از نرم‌افزار VOSviewer انجام شد.
دریافت:	یافته‌ها: در نگارش مقالات، مراکز علمی شمال غرب بیشترین مشارکت را داشته‌اند. بین مرتبه علمی پژوهشگران و میزان مشارکت علمی آنها رابطه معناداری وجود دارد ($p=0/021$). از نظر ادوار تاریخی، عصر قاجار و به لحاظ موضوعی، تاریخ سیاسی بیشترین توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است. همچنین دانشگاه‌های تبریز، شهید مدنی آذربایجان و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی بیشترین تولیدکننده مقالات بودند. واژه‌های «آذربایجان» و «تبریز» بیشترین میزان تکرار را در مقالات حوزه تاریخ آذربایجان داشتند. از لحاظ هم‌رخدادی واژگان بیشترین تمرکز بر روی دوره قاجار و به‌ویژه عصر ناصری بوده است.
ویرایش:	نتیجه‌گیری: روند انتشار مقالات حوزه تاریخ محلی آذربایجان در بازه موردبررسی به چهار برابر رسیده، باوجود این روند صعودی، برخی ادوار تاریخی و موضوعات مهم به علت کمبود منابع و برخی چالش‌ها چندان مورد توجه قرار نگرفته است. به نظر می‌رسد علت توجه بیشتر اساتید و پژوهشگران به موضوع علاوه بر تمایلات محلی، شناخت بهتر مسائل منطقه بوده است.
۱۴۰۲/۱۲/۷	واژگان کلیدی: کتاب‌سنجی، تاریخ محلی، آذربایجان، شبکه همکاری علمی، شبکه هم‌رخدادی واژگان
۱۴۰۳/۶/۲۷	
۱۴۰۳/۷/۴	
انتشار:	
۱۴۰۳/۷/۲۴	

استناد: محمد رضائی، رضا اکبرنژاد. هم‌رخدادی واژگان تولیدات علمی حوزه تاریخ محلی آذربایجان در نشریات علمی کشور. مجله علم‌سنجی کاسپین. ۱۴۰۳؛ ۱۱(۱): ۹۳-۱۰۶.

© The Author(s)

Publisher: Babol University of Medical Sciences

مقدمه

تاریخ‌نگاری، تدوین و نگارش تحولات و حوادث حیات انسان در عرصه سیاست و اجتماع است که بخشی از آن به محل یا منطقه خاصی اختصاص دارد که از آن با عنوان تاریخ محلی یاد می‌شود. منطقه آذربایجان و مرکز آن تبریز، در ادوار مختلف تاریخی از اهمیت ویژه‌ای در حوزه‌های مختلف برخوردار بود. این ایالت، بستر بسیاری از حوادث و رویدادهای مهم و تأثیرگذار محسوب می‌شد. جنگ‌های ایران و عثمانی و حملات روسیه، انقلاب مشروطیت و وقایع پس از آن و بسیاری از رخداد‌های مهم سیاسی ایران در همین منطقه به وقوع پیوست و همین امر باعث شد تا مورخان توجه و عنایت ویژه‌ای را به تحولات آذربایجان مبذول دارند. در این راستا به‌مرور شاهد نگارش کتب متعدد در قالب سفرنامه، خاطرات و گزارش‌های متعدد مأموران دولتی از وضعیت این ایالت مهم و استراتژیک هستیم که از جمله آن‌ها می‌توان به «تاریخ و جغرافی دارالسلطنه تبریز» اثر نادر میرزا قاجار، «تاریخ قدیم آذربایجان» اثر میرزا احمد تبریزی که از شهرت اندکی برخوردار است، اشاره کرد. در لابه‌لای این کتاب‌ها به مطالب و مسائلی همچون وضعیت شهرهای آذربایجان، ابنیه، حوادث و بلایای طبیعی مانند زلزله‌ها، مساجد، باغات، مزارات و تاریخ سیاسی و جغرافیای منطقه پرداخته شده است (۱ و ۲). امروزه نیز بر اساس منابع متعدد تاریخی به بازشناسی تحولات و مسائل مختلف ادوار گذشته پرداخته می‌شود که بخش مهمی از آن در قالب تولیدات علمی همچون کتاب و به‌ویژه مقالات در نشریات این حوزه منتشر می‌شود.

رشد پژوهش و توسعه فناوری طی دهه اخیر تأثیر زیادی بر تولیدات علمی نهاد و این تحول علاوه بر افزایش تعداد نشریات، فاصله زمانی ارسال تا انتشار مقالات را کاهش داده و امکان تحلیل داده‌های آن‌ها را آسان‌تر کرده است. افزایش تعداد نشریات در کنار گسترش برخی رشته‌ها در سطح دانشگاه‌ها سبب شده تعداد مقالات رشد چشمگیری یابد که نشریات حوزه علوم تاریخی و تحقیقات میان‌رشته‌ای مرتبط نیز از آن متأثر شده است. در این میان توجه به تاریخ محلی مناطق مختلف ایران همچون آذربایجان نیز افزایش یافته و پژوهش‌های ارزشمندی در حوزه‌های مختلف تاریخ آن صورت گرفته است. مجلات و نشریات مختلف وزارتین و حوزه‌های علمیه مهم‌ترین عرصه انتشار یافته‌های پژوهشگران در خصوص تاریخ محلی آذربایجان به شمار می‌رود. بررسی انجام‌شده نشان داده است که علایق فردی و محلی در نگارش این مقالات اثرگذار بوده و اعضای هیئت علمی و دانشجویان دانشگاه‌های منطقه شمال غرب بیشترین مشارکت را داشته‌اند. پرواضح است شناخت موارد فوق می‌تواند در جهت دادن به پژوهش‌های آتی و روشن شدن نقاط تاریک تاریخ‌نگاری محلی و تولید مقالات راهگشا بوده، شاخصه‌های کمی آن‌ها را مشخص نماید. همچنین با توجه به نقش و اهمیت نشریات علمی در انتشار مقالات پژوهشگران حوزه علوم تاریخی، ارزیابی این آثار ابزار مناسبی جهت روشن شدن نقاط قوت و ضعف و سیاست‌گذاری مراکز علمی جهت هدایت تحقیقات با توجه به مأموریت‌های منطقه‌ای و محلی به شمار می‌رود.

برای شناساندن بهتر رویکردهای نویسندگان و ارزیابی کمیت و کیفیت تولید تحقیقات علمی، لازم است از رویکردهای کتاب‌سنجی استفاده شود (۳) که عمده‌تاً این مطالعات بر روی پژوهشگران، مؤسسات تحقیقاتی، کشورها، موضوعات و رسانه‌های خاص مانند مجلات متمرکز است تا از این طریق به سنجش ابعاد مختلف تولیدات علمی و نقاط قوت و ضعف آن‌ها پرداخته شود. در این بین در حوزه‌های مختلف علمی و به‌ویژه حوزه‌های علوم انسانی مقالات ارزشمندی به رشته تحریر درآمده و چندین مطالعه کتاب‌سنجی انجام شده است؛ اما با بررسی‌های صورت گرفته در حوزه تاریخ آذربایجان مطالعه کتاب‌سنجی مستقلی مشاهده نمی‌شود و صرفاً یک مطالعه تحلیل استنادی (۴) در رشته تاریخ مربوط به بررسی منابع مندرج در فهرست منابع و مآخذ پایان‌نامه‌های دکتری رشته تاریخ دانشگاه الزهرا (س) از سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۱ صورت گرفته است؛ بنابراین پژوهش حاضر به دنبال بررسی کتاب‌سنجی حوزه تاریخ آذربایجان در نشریات علمی کشور است و با شناسایی نویسندگان، سازمان‌ها، کشورها و واژگان کلیدی مطالعات منتشرشده، شبکه همکاری علمی و هم‌رخدادی آن‌ها را نیز ترسیم می‌کند. در این راستا این مطالعه در پی پاسخ به سؤال‌های زیر هست:

- ۱- فراوانی مقالات منتشره در فاصله زمانی ۱۴۰۰-۱۳۹۰ چگونه است و بیشترین مقالات در کدام نشریه منتشر شده است؟
- ۲- کدام ادوار و موضوعات تاریخی از توجه بیشتری برخوردار بوده است؟
- ۳- وضعیت مقالات با توجه به روش تحقیق، گردآوری داده‌ها و استفاده از نظریات علمی چگونه است؟
- ۴- شبکه همکاری بین سازمان‌های تولیدکننده مقالات چگونه است؟
- ۵- شبکه همکاری نویسندگان مقالات چگونه است؟
- ۶- کلیدواژه‌های پرتکرار در عناوین مقالات کدام است؟
- ۷- شبکه هم‌رخدادی واژگان تولیدات مقالات حوزه تاریخ آذربایجان چگونه است؟
- ۸- میزان مشارکت از نظر رتبه علمی نویسندگان به چه شکلی بوده است؟

مواد و روش‌ها

روش پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی از نوع کتاب‌سنجی است. جامعه پژوهش شامل کلیه مقالات مرتبط با موضوع تاریخ آذربایجان است که در نشریات علمی وزارتین و حوزه‌های علمیه در فاصله زمانی ۱۳۹۰ تا آخر ۱۴۰۰ منتشر شده است. برای گردآوری داده‌ها ابتدا در سامانه نشریات وزارتین و حوزه‌های علمیه، عناوین نشریات تاریخی شناسایی و سپس با ورود به وبگاه نشریات نسبت به گردآوری مقالات با استفاده از جستجوی عناوین و در موضوعات مرتبط با آذربایجان و نمایه کلیدواژگان، همچنین استفاده از نام امکنه، شهرها و وقایع اقدام شد و با استراتژی جستجوی ذیل تعداد ۱۱۱ مقاله مرتبط شناسایی و گردآوری و داده‌های آن‌ها استخراج شد.

«آذربایجان» (موضوع) «تبریز» (موضوع) «OR» «تاریخ محلی» (موضوع) «OR» «فرهنگ محلی» (موضوع) «OR» «آثار ابنیه و اماکن» (موضوع) البته بایستی خاطر نشان کرد که در مقاله حاضر داده‌های کمی مدنظر قرار گرفته است؛ زیرا متن مقالات و کیفیت آن در جریان داوری و نیز از سوی هیئت تحریریه بررسی شده و امکان بررسی کیفی همه این مقالات در حوصله بحث حاضر نیست. از سوی دیگر تأخیر در چاپ شمارگان و به‌روز نبودن بر روند بررسی مقالات تأثیر منفی داشته است.

برای جمع‌آوری داده‌ها، اطلاعات کامل کتاب‌شناختی این تعداد مدارک برای تجزیه و تحلیل‌های استنادی و تولید شبکه‌های همکاری علمی و هم‌رخدادی واژگان از سامانه نشریات کشور استخراج و در قالب اکسل وارد شد. بعد تک‌گذاری با عناوین AU، TI، PY که به ترتیب نشان‌دهنده نویسندگان (AU= authors)، عنوان (TI= title) و سال انتشار رکوردها (PY= publication year) هستند، انجام شد. این تگ‌ها به خواننده شدن فایل‌ها توسط نرم‌افزارهای علم‌سنجی کمک می‌کند. فرمت اکسل برای گزارش نوع مدارک و سال انتشار و فرمت تکست برای استخراج اطلاعات مدارک نویسندگان، سازمان‌ها، کشورها و کلیدواژه‌ها و همچنین رسم شبکه‌های همکاری آن‌ها و هم‌رخدادی واژگان مورد استفاده قرار گرفتند.

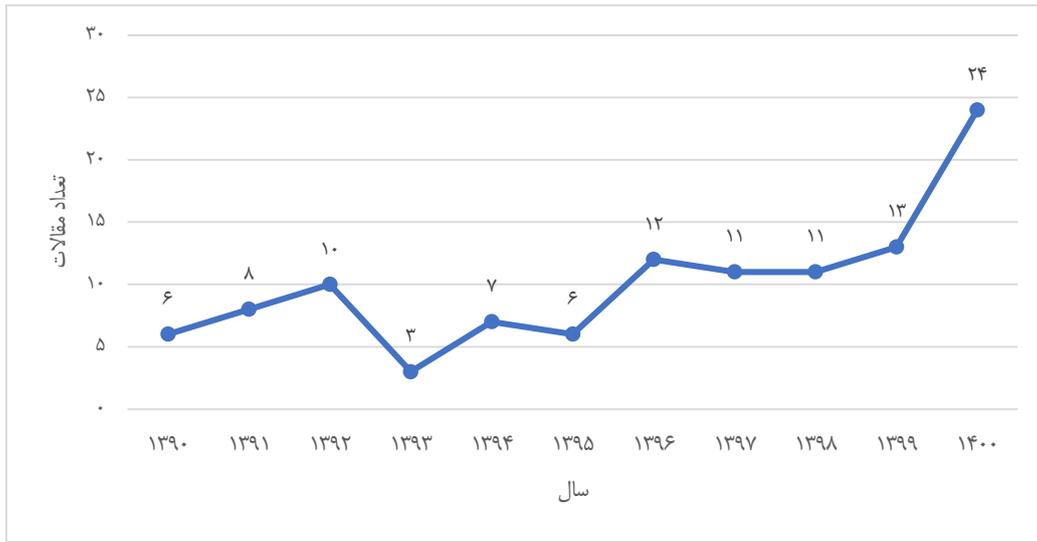
با استفاده از فن‌های مصورسازی، شبکه همکاری نویسندگان، مؤسسات و کشورها و شبکه هم‌رخدادی واژگان مدارک حوزه تاریخ آذربایجان ترسیم شد. شبکه همکاری بر مطالعه ساختار اجتماعی و تحلیل همکاری نویسندگان، سازمان‌ها و کشورها تمرکز دارد (۵). شبکه همکاری نوعی شبکه اجتماعی مبتنی بر روابط هم‌نویسندگان است که در طول زمان توسط نویسندگان، سازمان‌ها و کشورها شکل می‌گیرند و از این نظر تکامل جوامع تحقیقاتی را نیز نشان می‌دهند (۶). تحلیل هم‌رخدادی واژگان بر مهم‌ترین کلمات و کلیدواژه‌های استفاده‌شده در مدارک تمرکز دارد و برای ترسیم ساختار مفهومی یک حوزه پژوهشی به کار می‌رود و به توصیف روندهای کلیدی و شناسایی زمینه‌های پژوهشی نوظهور می‌پردازد (۷).

در پژوهش حاضر جهت مصورسازی داده‌ها از نرم‌افزار علم‌سنجی VOSviewer استفاده شده است. این نرم‌افزار برای ترسیم شبکه‌های استنادی شامل نویسندگان، مدارک، سازمان‌ها، کشورها، مجلات و نیز هم‌تالیفی همچون نویسندگان، سازمان‌ها و کشورها، هم‌استنادی در مدارک، نویسندگان و مجلات، هم‌رخدادی واژگان مدارک، شبکه جفت‌های کتاب‌شناختی و همچنین خوشه‌بندی آن‌ها استفاده می‌شود (۸). همچنین برای رسم نمودار از نرم‌افزار اکسل استفاده شده است.

یافته‌ها

در پاسخ به سؤال اول پژوهش، در فاصله زمانی یازده‌ساله ابتدای ۱۳۹۰ تا پایان ۱۴۰۰، سی‌وچهار نشریه حوزه علوم تاریخی وزارتین و حوزه‌های علمیه با موضوع مسائل مختلف منطقه آذربایجان مورد بررسی قرار گرفت. از ۳۴ نشریه مورد بررسی، ۶ مجله فاقد مقاله در حوزه مورد بررسی بودند. در ۲۸ نشریه تعداد ۱۱۱ مقاله در مورد تاریخ آذربایجان پذیرفته و منتشر شده که کمترین آن‌ها در سال ۱۳۹۳ و بیشترین مربوط به ۱۴۰۰ بوده است (نمودار ۱). آمار یازده‌ساله حاکی از آن است که علی‌رغم کاهش انتشار مقاله در برخی مقاطع به‌ویژه سال ۱۳۹۲، روند صعودی انتشار مقاله با نگاه به مسائل محلی در سال ۱۴۰۰، به چهار برابر افزایش یافته است.

نشریات پیش‌گام در انتشار مقالات حوزه آذربایجان پژوهی نیز از دیگر موارد مورد بررسی است. مقالات منتشره نشان‌دهنده آن است که در دوره زمانی مورد بررسی بیشترین مقالات ۱۴/۴۱٪ در فصلنامه تاریخ‌نامه ایران بعد از اسلام چاپ شده است. همچنین فصلنامه تاریخ اسلام و ایران با ۱۱/۷۱٪، پژوهش‌نامه تاریخ‌های محلی با ۹/۰۱٪، فصلنامه پژوهش‌های تاریخی با ۶/۳۱٪، فصلنامه مطالعات تاریخ فرهنگی، دو فصلنامه تحقیقات تاریخ اجتماعی، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، دو فصلنامه تاریخ ایران، هر کدام با ۴/۵۰٪ (هر کدام ۵ مقاله) بیشترین تعداد مقالات منتشر شده این حوزه را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین در فاصله زمانی مورد بررسی، شش نشریه (مطالعات تاریخ جنگ، سخن تاریخ، تاریخ و فرهنگ، تاریخ تشیع، پژوهش‌نامه تاریخ و تمدن، شیعه، تاریخ در آینه پژوهش) فاقد مقاله در حوزه مورد نظر بوده است. البته بایستی متذکر شد که عمر انتشار برخی نشریات کوتاه و کمتر از دوره مورد بررسی بوده و از این نظر تفاوت‌هایی بین مجلات وجود دارد. جدول ۱ اطلاعات تفصیلی تعداد مقالات به تفکیک سال در مجلات را نشان می‌دهد.

نمودار ۱. فراوانی مقالات بر اساس سال (۱۳۹۰-۱۴۰۰)

جدول ۱. فراوانی مقالات بر اساس سال و نشریه

عنوان نشریه	سال	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰	جمع کل
تاریخ نامه ایران بعد از اسلام		۱	۲	۰	۳	۰	۱	۱	۱	۲	۲	۳	۱۶
تاریخ اسلام و ایران		۳	۰	۲	۰	۲	۰	۱	۲	۰	۱	۲	۱۳
تاریخ‌های محلی		۰	۰	۱	۰	۱	۱	۲	۰	۰	۱	۲	۱۰
پژوهش‌های تاریخی		۰	۲	۱	۰	۰	۰	۲	۱	۰	۰	۱	۷
تاریخ ایران		۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۲	۵
تاریخ روابط خارجی		۱	۰	۲	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۵
تاریخ فرهنگی		۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۲	۱	۱	۵
تحقیقات تاریخ اجتماعی		۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۲	۱	۵
تاریخ اجتماعی و اقتصادی		۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۲	۴
تاریخ نگری و تاریخ‌نگاری		۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۴
تاریخ تمدن اسلامی		۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۱	۴
تاریخ پزشکی		۰	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۲	۴
تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی		۰	۰	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۴
جامعه‌شناسی تاریخی		۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۴
مطالعات تاریخ اسلام		۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۴
مطالعات تاریخ انتظامی		۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۴
علوم تاریخی		۰	۱	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۴
پژوهش‌نامه تاریخ اسلام		۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۲
پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام		۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۲
مطالعات تاریخی جهان اسلام		۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
جستارهای تاریخی		۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
رهیافت انقلاب اسلامی		۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
تاریخ ادبیات		۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
تاریخ اسلام		۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
شیعه‌شناسی		۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱
اخلاق و تاریخ پزشکی		۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱
Journal of Research on History of Medicine		۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
مطالعات تاریخ جنگ		۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
جمع کل مقالات		۶	۸	۱۰	۳	۷	۶	۱۲	۱۱	۱۱	۱۳	۲۴	۱۱۱

در این بخش به منظور پاسخ به سؤال دوم پژوهش، مقالات را بر اساس ادوار تاریخی مورد بررسی قرار داده‌ایم. تاریخ سیاسی ایران از عهد باستان تا دوره معاصر را می‌توان به اشکال مختلف تقسیم‌بندی و بررسی نمود؛ لذا با توجه به این تقسیم‌بندی، تاریخ محلی نیز از این قاعده مستثنا نیست و مسائل مناطق مختلف مانند آذربایجان با تفاوت‌هایی در برخی برهه‌ها بر همین اساس، قابل تقسیم‌بندی و بررسی است. بر این اساس مقالات منتشر شده در بازه زمانی مورد بررسی را می‌توان در دوازده دوره تاریخی از عهد باستان تا زمان حال جای داد. البته در مقاله حاضر همه سلسله‌های دوره پیش از اسلام در یک عنوان کلی یعنی دوره باستان قرار گرفته است. همچنین تعدادی از مقالات موضوع و عنوان در هیچ‌یک از ادوار تاریخی قرار ندارند که تحت عنوان سایر از آن‌ها یاد شده است (جدول ۲).

جدول ۲. فراوانی مقالات بر اساس ادوار تاریخی

دوره / تعداد نویسنده	فراوانی	درصد	دوره / تعداد نویسنده	فراوانی	درصد
دوره باستان	۱	۰/۹۰	دوره افشاریه	۱	۰/۹۰
از فتوح تا تشکیل حکومت‌های محلی	۷	۶/۳۱	دوره زندیه	۰	۰/۰
از حکومت‌های محلی تا حمله مغول	۱۰	۹/۰۱	دوره قاجاریه	۳۹	۳۶/۰۴
دوره ایلخانان	۵	۴/۵۰	دوره پهلوی	۱۳	۱۱/۷۱
دوره تیموری	۰	۰/۰	تحولات بعد از انقلاب اسلامی	۱	۰/۹۰
دوره ترکمانان	۴	۳/۶۰	سایر	۱۷	۱۵/۳۲
دوره صفویه	۱۳	۱۰/۸۱			

بررسی مقالات با توجه به دوره‌های تاریخی از این منظر اهمیت می‌یابد که علاوه بر روشن شدن ادواری که مورد بی‌توجهی قرار گرفته، کاستی‌ها، تکراری و نیز بکر و نو بودن نوشته‌ها تا حدودی قابل شناسایی شده، راهنمای مناسبی برای پژوهشگران به شمار می‌رود. یافته‌ها نشان می‌دهد که از ۱۱۱ مقاله، ۰/۹۰٪ به دوره باستان، ۶/۳۱٪ از فتوح تا شکل‌گیری حکومت‌های محلی، ۹/۰۱٪ از حکومت‌های محلی تا حمله مغول، ۴/۵۰٪ مربوط به دوره ایلخانان، ۳/۶۰٪ دوره ترکمانان، ۱۰/۸۱٪ دوره صفویه، ۰/۹۰٪ دوره افشاریه، ۳۶/۰۴٪ دوره قاجار، ۱۱/۷۱٪ دوره پهلوی، ۰/۹۰٪ به دوره پس از انقلاب اسلامی اختصاص دارد. در این میان چنان‌که اشاره شد، ۱۵/۳۲٪ ارتباطی به ادوار تاریخی ندارند. آمار موجود گویای عدم توجه و حتی بی‌توجهی به برخی از برهه‌های تاریخی با توجه به اهمیت رویدادهای آن دوره در آذربایجان است. برای نمونه دوره تیموری و زندیه را می‌توان نام برد. در این روند گاهی نبود اطلاعات لازم و سکوت منابع نقش محوری ایفا می‌نماید. همچنین دوره باستان و تحولات پس از انقلاب با وجود اهمیت، با اقبال چندانی مواجه نبوده و چندان بدان پرداخته نشده است. بی‌توجهی به مسائل پس از انقلاب به‌نوعی حاکی از عدم توجه مناسب به تاریخ شفاهی نیز به شمار می‌رود که در محافل علمی چندان جدی گرفته نشده است. به نظر می‌رسد با توجه به نقش آذربایجان و مرکزیت سیاسی برخی ادوار تاریخی مانند عصر باستان، دوره ایلخانی، ترکمانان و صفویه که محوریت تحولات سیاسی با این منطقه بوده، نیازمند توجه بیشتر از سوی پژوهشگران است.

موضوع مناسب، به‌ویژه با توجه به نیازهای جامعه، در انجام تحقیقات از اهمیت بسیاری برخوردار است و می‌تواند پاسخگوی برخی مسائل و مشکلات باشد و مسیر جدیدی به روی کارهای نو بگشاید. شناخت موضوعات علاوه بر جلوگیری از تکرار تا حدودی اولویت‌ها و مسائل فراموش شده را نیز مشخص می‌نماید. کنار هم قرار گرفتن این دو فاکتور می‌تواند علاوه بر ایفای نقش در ایجاد جامعه‌ای روبه رشد، چنانکه اشاره شد، در رفع برخی مشکلات فرهنگی و اجتماعی این منطقه یاری رساند. عمده اهداف پژوهش معطوف به معرفی و توسعه میراث تاریخی، فرهنگی و اجتماعی آذربایجان به‌عنوان بخشی از فلات ایران است. انتخاب موضوع مناسب در کنار علایق فردی نویسنده می‌تواند در جذب مخاطب محلی اثرگذار باشد. از سوی دیگر شناخت علایق می‌تواند در ایجاد شبکه همکاری‌های علمی نقش مهمی ایفا نماید.

مقالات منتشر شده در دوره مورد بررسی، موضوعات متنوعی را شامل هستند. ولی در یازده دسته کلی تقسیم‌بندی شده است (جدول ۳). تجزیه و تحلیل آمار می‌تواند علاوه بر روشن کردن علایق فردی نویسندگان و موضوعات کلی مقالات، نقاط قوت و ضعف آن‌ها را تا حدودی مشخص نماید. با توجه به وضعیت شمال غرب ایران به‌ویژه آذربایجان، بسیاری از مسائل آن در حوزه‌های مختلف مغفول مانده و توجه چندانی به آن صورت نگرفته است. برای نمونه مسائل فرهنگی و زبانی از جمله موضوعاتی به شمار می‌روند که با نگاه به تحولات دو دهه اخیر، از اهمیت بیشتری برای پرداخت برخوردار بوده، نیازمند پژوهش‌های مستقل و همه‌جانبه هستند. میزان اثرگذاری این مقالات نیز حائز اهمیت است. همچنین بسیاری از مسائل فرهنگی و اجتماعی منطقه همچنان نیازمند توجه جدی به‌ویژه از سوی پژوهشگران آشنا با منطقه است.

جدول ۳. فراوانی مقالات بر اساس موضوع

موضوع / تعداد نویسنده	فراوانی	درصد	موضوع / تعداد نویسنده	فراوانی	درصد
ادیان، مذاهب و فرق	۱۳	۱۱/۷۱	بهداشت و درمان	۶	۵/۴۱
شهرستان‌ها و مناطق	۳	۲/۷۰	انقلاب مشروطیت	۸	۷/۲۱
تاریخ سیاسی، روابط	۲۶	۲۳/۴۲	مسائل اجتماعی	۱۱	۹/۰۱
شهر و شهرنشینی، شهرسازی	۱۳	۱۱/۷۱	مسائل فرهنگی و زبانی	۱۰	۹/۰۱
منابع، اسناد و تاریخ‌نگاری	۱۱	۹/۹۱	تحولات دیوانی و اداری	۲	۱/۸۰
اقتصاد و تجارت	۸	۷/۲۱			

در پاسخ به سؤال سوم پژوهش، طبق بررسی‌های به‌عمل‌آمده، طی دهه گذشته به‌تدریج بخش کوتاهی از مقدمه مقالات به معرفی روش تحقیق اختصاص یافته و تعدادی از نویسندگان روش مورد استفاده خود را قید کرده‌اند. در مقالات مورد بررسی طی فاصله زمانی مورد بحث، در حدود ۳۲/۴۳٪ موارد نویسندگان روش مورد استفاده خود را توصیفی-تحلیلی عنوان کرده‌اند. در حدود ۴۵/۹۷٪ مقالات نیز روش تحقیق مشخص نشده است. در این میان با توجه به موضوع مقاله، فارغ از استفاده صحیح یا غلط از برخی روش‌ها که نیاز به بررسی متن مقالات دارد، نویسندگان روش‌های دیگری را نیز در نگارش مورد استفاده قرار داده‌اند. روش توصیفی-تطبیقی یکی از روش‌های قیدشده است. مطالعات تطبیقی نوعی از پژوهش است که بین یک یا چندین علم که در آن اساس بر مبنای تطبیق استوار است، به‌ویژه در زمینه مقایسه فرهنگ‌ها می‌تواند کاربرد داشته باشد (۹). تحلیل محتوا روشی است که در آن محتوای منابع از نظر کیفی مورد بررسی قرار گرفته است (۱۰)، حدود ۲/۷۰٪ کل آثار را شامل است. توصیفی تبیینی از دیگر روش‌هایی است که تعداد ۹ مقاله با استفاده از این شیوه به انجام شده و ۸/۱۰٪ مقالات را تشکیل می‌دهد. روش توصیفی نیاز به توضیح ندارد؛ ولی تبیین توضیح چرایی و علل وقوع پدیده‌های مورد بررسی است (۱۱). روش تفسیری و تحلیلی-تطبیقی از دیگر روش‌های مورد استفاده هست. روش اسنادی مبتنی بر شواهد و استفاده از اسناد، مدارک موجود در آرشیوها و آمار است (۱۲). روش تفسیری مستندات است که فرد در فهم ظاهر و یا باطن و مفهوم متن از آن استفاده می‌کند که بیشتر در فهم و استخراج معانی قرآن کاربرد داشته است (۱۳). با توجه به عدم کاربرد روش میدانی، به‌استثنای موارد خاص (۱۴)، درصد پایین استفاده از این روش توجیه‌پذیر است (جدول ۴).

جدول ۴. فراوانی بر اساس روش تحقیق

نوع روش تحقیق	توصیفی تحلیلی	توصیفی تطبیقی	توصیفی تبیینی	تحلیل محتوا	اسنادی	توصیفی تبیینی	تحلیلی تطبیقی	بدون ذکر روش تحقیق
فراوانی	۳۶	۳	۹	۳	۷	۱	۵۲	
درصد	۳۲/۴۳	۲/۷۰	۸/۱۰	۲/۷۰	۶/۳۰	۰/۹۰	۴۵/۹۷	

باتوجه به تعاریف موجود از روش‌های یادشده به‌ویژه با توجه به اینکه پژوهش در حوزه تاریخ، تحقیقات بنیادین و تا حدودی کاربردی را شامل است، در سیر زمان شاهد تحقیقات توصیفی، تحلیلی و تبیینی و نیز توصیفی-تحلیلی هستیم که امروزه سومی از اقبال بیشتری برخوردار است (۱۴). نکته مهم دیگر میزان موفقیت نویسندگان در به‌کارگیری صحیح روش‌های تحقیق است که نیازمند بررسی دقیق متن مقالات است. نوع گردآوری داده‌های مقالات نیز حائز اهمیت است. عمده پژوهش‌های حوزه تاریخ با توجه به موضوع مبتنی بر متن کتاب‌ها یا اسناد موجود سامان یافته‌اند و به‌ندرت روش میدانی یا شفاهی به‌ویژه برای مسائل دوره معاصر مورد استفاده قرار گرفته است. با بررسی مقدمه آثار منتشره، داده‌های مورد استفاده در ۹۱/۸۹٪ موارد بر اساس گردآوری کتابخانه‌ای، ۶/۳۱٪ به‌صورت اسنادی و ۱/۸۰٪ به‌صورت میدانی بوده است.

استفاده از چارچوب نظری یا نظریات مختلف حوزه علوم انسانی از دیگر موارد قابل بررسی است. از ۱۱۱ مقاله منتشره تنها ۴/۵۰٪ بر اساس استفاده از نظریات نوشته شده است. در این میان به نظر می‌رسد عدم تطبیق نظریات موجود با مسائل تاریخی و اجتماعی ایران در کنار محدودیت‌ها و موانع شیوه پژوهش تاریخی به‌ویژه توجه به واقع‌گرایی و جزئی‌نگری در کنار نگرانی از فدا شدن واقعیت‌های تاریخی (۱۵) عامل بی‌توجهی در استفاده از نظریات علمی بوده است؛ لذا ۱۰۶ مقاله (۹۵/۵۰٪) با استفاده از شیوه معمول در پژوهش‌های تاریخی و بدون توجه به نظریات این حوزه، انجام یافته است.

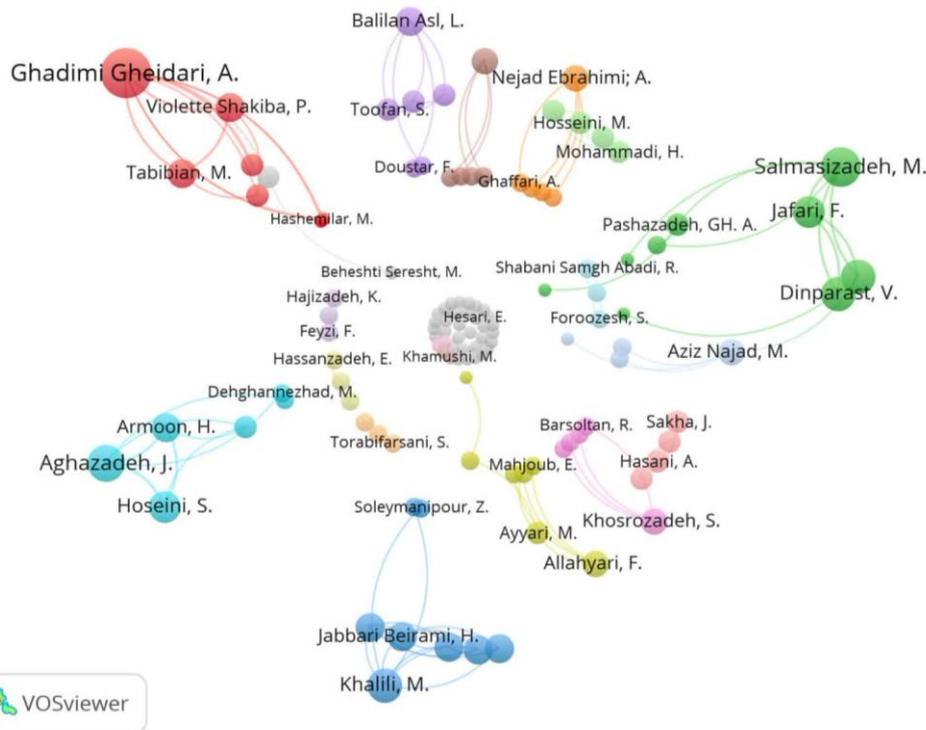
در پاسخ به سؤال چهارم پژوهش، شکل ۱، شبکه همکاری ۸ سازمان با حداقل ۳ مدرک و حداکثر ۲۳ مدرک را در انتشار مقالات در حوزه تاریخ محلی آذربایجان در نشریات علمی کشور از ۱۳۹۰ تا پایان ۱۴۰۰ در سه خوشه نشان می‌دهد. خوشه ۱ (رنگ قرمز) متشکل از سه سازمان است و دانشگاه‌های تبریز، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، بیشترین اهمیت و همکاری را در تشکیل این خوشه دارند که جمعاً ۳۳ مدرک از کل مقالات منتشرشده این حوزه را به خود اختصاص داده‌اند. خوشه دوم (رنگ سبز) نیز شامل سه سازمان است و دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه خوارزمی و دانشگاه پیام نور را شامل می‌شود که بیشترین اهمیت و همکاری را در تشکیل این خوشه دارند که جمعاً ۱۵ مدرک از کل مقالات

منتشر شده این حوزه است. خوشه ۳ (رنگ آبی) متشکل از دو سازمان است و دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه تهران بیشترین اهمیت و همکاری را در تشکیل این خوشه دارند که جمعاً ۱۸ مدرک از کل مقالات منتشر شده این حوزه را به خود اختصاص داده‌اند.

شکل ۱. نقشه مصورسازی شبکه همکاری سازمان‌ها برای انتشار مقالات در حوزه تاریخ محلی آذربایجان (۱۴۰۰-۱۳۹۰)

در شکل مذکور، گره‌ها یا اندازه فونت، فراوانی مدارک سازمان را نشان می‌دهد. ضخامت منحنی‌های بین هر دو سازمان، نشان‌دهنده قدرت همکاری بین آن دو سازمان است. هرچه فاصله بین دو گره کوتاه‌تر باشد، تعداد همکاری دو سازمان بیشتر است. به‌منظور پاسخ به سؤال پنجم پژوهش شبکه همکاری نویسندگان را مورد بررسی قرار داده‌ایم. شکل ۲، شبکه همکاری ۳۹ نویسنده حوزه تاریخ محلی آذربایجان با بیش از دو نویسنده را در نوزده خوشه نشان می‌دهد (از مجموع ۱۲۲ نویسنده کل مقالات، تعداد ۸۳ نویسنده به دلیل عدم همکاری با خوشه‌های اصلی و تشکیل خوشه‌های منفرد و کمتر از دو نفر از شبکه همکاری نویسندگان حذف شدند). خوشه یک با رنگ قرمز متشکل از ۴ نویسنده است و Ghadimi Gheidari, A. نویسنده شاخص این خوشه بوده و دارای بیشترین اهمیت در تشکیل شبکه هستند. خوشه ۲ (رنگ سبز) دارای پنج نویسنده است و در آن Dinparast, V. و Salmasizadeh, M. نویسندگان شاخص و پراهمیت هستند. خوشه ۳ (رنگ آبی) متشکل از سه نویسنده است و Khalilili, M. و Jabbari Beirami, H. شاخص‌ترین و مهم‌ترین نویسندگان هستند. خوشه ۴ (رنگ زرد) از سه نویسنده تشکیل شده است و در این خوشه Mahjoub, E. و Allahyari, F. افراد شاخص هستند. خوشه (رنگ بنفش) متشکل از ۳ نویسنده است و در آن Balilan Asl, L. و Toofan, S. شاخص‌ترین افراد هستند. خوشه ۶ (رنگ فیروزه‌ای) متشکل از ۳ نویسنده است و Armoon, H. و Aghazadeh, J. شاخص‌ترین و مهم‌ترین نویسندگان هستند. بقیه خوشه‌ها دو یا تک نویسنده شاخص دارند که در شکل ۲ مشخص شده‌اند. در این شکل، گره‌ها یا اندازه فونت، فراوانی مدارک برای نویسندگان را نشان می‌دهد. ضخامت منحنی‌های بین هر دو نویسنده، نشان‌دهنده قدرت همکاری بین آن دو نویسنده است. هرچه فاصله بین دو گره کوتاه‌تر باشد، تعداد همکاری دو نویسنده بیشتر است.

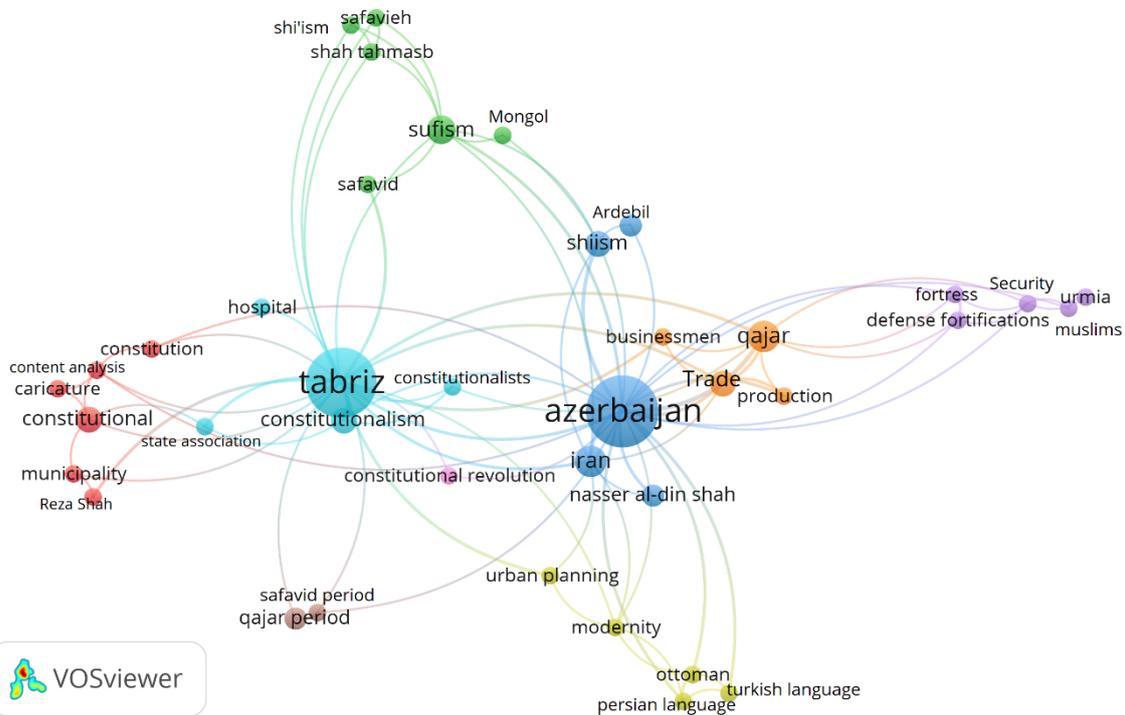

شکل ۲. نقشه مصورسازی شبکه همکاری نویسندگان حوزه تاریخ محلی آذربایجان (۱۴۰۰-۱۳۹۰)

به منظور پاسخ به سؤال ششم پژوهش، ابتدا کلیدواژه‌های پرسامد استخراج گردید (جدول ۵) و بعد نقشه مصورسازی کلیدواژه‌های پرسامد عنوان برای انتشارات تاریخ محلی آذربایجان (۱۳۹۰-۱۴۰۰) ترسیم شد (شکل ۳). در این شکل، گره‌ها یا اندازه فونت، فراوانی کلیدواژه‌های پرسامد را نشان می‌دهد. همچنین جدول ۵ و شکل ۳ نشان می‌دهد واژه «آذربایجان» و «تبریز» بیشترین میزان تکرار را در مدارک حوزه تاریخ آذربایجان در نشریات علمی کشور دارد و چهار واژه «تشیع»، «قاجار»، «ایران» و «تصوف» در رتبه‌های بعدی هستند.

جدول ۵. کلیدواژه‌های پرتکرار مدارک حوزه تاریخ آذربایجان در نشریات علمی کشور (۱۳۹۰-۱۴۰۰)

ردیف	کلیدواژه	فراوانی	ردیف	کلیدواژه	فراوانی	ردیف	کلیدواژه	فراوانی	ردیف	کلیدواژه	فراوانی
۱	آذربایجان	۳۱	۱۱	اردبیل	۳	۲۱	دژ	۲	۳۱	صفوی	۲
۲	تبریز	۳۰	۱۲	ناصرالدین شاه	۳	۲۲	بیمارستان	۲	۳۲	دوره صفویه	۲
۳	تشیع	۶	۱۳	دوره قاجار	۳	۲۳	مدرنیته	۲	۳۳	صفویه	۲
۴	قاجار	۶	۱۴	تجار	۲	۲۴	مغول	۲	۳۴	امنیت	۲
۵	ایران	۶	۱۵	کاریکاتور	۲	۲۵	شهرداری	۲	۳۵	شاه‌طهماسب	۲
۶	تصوف	۵	۱۶	مشروطه	۲	۲۶	مسلمانان	۲	۳۶	انجمن ایالتی	۲
۷	بازرگانی	۴	۱۷	انقلاب مشروطه	۲	۲۷	عثمانی	۲	۳۷	زبان ترکی	۲
۸	شیعه	۴	۱۸	مشروطه خواهان	۲	۲۸	زبان فارسی	۲	۳۸	برنامه‌ریزی شهری	۲
۹	مشروطیت	۴	۱۹	تحلیل محتوا	۲	۲۹	تولید	۲	۳۹	ارومیه	۲
۱۰	قانون اساسی	۴	۲۰	سنگرهای دفاع	۲	۳۰	رضاشاه	۲			

شکل ۳. نقشه مصورسازی کلیدواژه‌های پرسامد عنوان برای انتشارات تاریخ محلی آذربایجان (۱۳۹۰-۱۴۰۰)

برای پاسخ به سؤال هفتم و نشان دادن شبکه هم‌رخدادی واژگان، شکل ۴ نقشه چگالی هم‌رخدادی ۳۹ کلیدواژه با حداقل ۲ فراوانی را در ۷ خوشه نشان می‌دهد. خوشه ۱ (رنگ آبی) شامل ۳۹ کلیدواژه بوده و به تحقیقات تاریخ آذربایجان، ایران و دوره قاجار و به ویژه عصر ناصری متمرکز است. خوشه ۲ (رنگ فیروزه‌ای) شامل ۳۶ کلیدواژه است و به مسائل مختلف شهر تبریز به ویژه انقلاب مشروطیت و نقش محوری این شهر در تحولات آن اختصاص

جدول ۸. میزان مشارکت علمی نویسندگان بر اساس سطح و مرتبه علمی دانشگاهی

تعداد نویسنده/رتبه علمی	مربی	استادیار	دانشیار	استاد تمام	نامشخص	فارغ التحصیل دکتری	دانشجوی دکتری	کارشناسی ارشد
تک نویسنده	۰	۲۳	۱۱	۰	۶	۳	۱	۳
دو نویسنده	۰	۱۱	۲۶	۱	۲	۴	۲۳	۸
سه نویسنده	۱	۱۰	۱۹	۴	۴	۲	۱۳	۷
چهار نویسنده	۰	۸	۱۰	۰	۲	۰	۵	۳
بیش از چهار نویسنده	۰	۱	۰	۰	۰	۳	۰	۰
جمع	۱	۵۳	۶۶	۵	۱۴	۱۲	۴۲	۲۱
درصد	۰/۴۷	۲۴/۷۷	۳۰/۸۴	۲/۳۴	۶/۵۹	۵/۶۱	۱۹/۶۳	۹/۸۱

همچنین برای نشان دادن تفاوت آماری میزان مشارکت علمی نویسندگان بر اساس سطح و مرتبه علمی دانشگاهی آن‌ها به دلیل نرمال نبودن داده‌ها، از آزمون کروسکال-والیس استفاده شده است. جدول ۹، سطح معناداری تفاوت معنادار میزان مشارکت علمی نویسندگان بر اساس سطح و مرتبه علمی دانشگاهی آن‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۹. آزمون کروسکال‌والیس برای میزان مشارکت علمی بر اساس سطح و مرتبه علمی دانشگاهی

مرتبه علمی	تعداد	میانگین رتبه	آماره کروسکال والیس	درجه آزادی	سطح معناداری
مربی	۵	۸/۱۰	۱۶/۴۹۵	۷	۰/۰۲۱
استادیار	۵	۳۰/۱۰			
دانشیار	۵	۳۰/۱۰			
استاد تمام	۵	۱۱/۸۰			
نامشخص	۵	۱۹/۱۰			
فارغ التحصیل دکتری	۵	۱۸/۵۰			
دانشجوی دکتری	۵	۱۴/۵۰			
کارشناسی ارشد	۵	۲۱/۸۰			

همان‌طور که جدول فوق نشان می‌دهد میزان مشارکت علمی در استادیاران و دانشیاران در مقایسه با سایر مرتبه‌های علمی بیشتر بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر مقالات منتشره در حوزه تاریخ محلی آذربایجان در دوره یازده ساله ۱۳۹۰ تا آخر ۱۴۰۰ مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها حاکی از آن است که در فاصله زمانی مذکور ۱۱۱ مقاله با رویکرد تاریخ و مسائل مرتبط با منطقه آذربایجان در نشریات علمی کشور به چاپ رسیده است. از نظر فراوانی انتشار مقالات بر اساس سال‌های مورد بررسی، در سال ۱۴۰۰ بیشترین و ۱۳۹۳ کمترین پژوهش صورت گرفته است و انتشار مقالات در سال‌های ۹۳ و ۹۴ روند نزولی داشته است. یافته‌ها و تحلیل صورت گرفته حاکی از آن است که در مجموع روند انجام پژوهش در بازه زمانی مورد بررسی رشدی چهار برابری داشته است. از نظر توجه به ادوار تاریخی، دوره قاجاریه با توجه به تنوع موضوعی موجود آن عهد، چنانکه نورائی و رجائی (۱۶) نیز اشاره دارند، با ۳۶/۰۴ درصد، بیشترین مقالات را شامل است. همچنین تحلیل داده‌ها حاکی از کم‌توجهی به برخی دوره‌های تاریخی است. این مسئله در خصوص تاریخ ایران و سایر مناطق نیز با توجه به یافته‌های برخی مقالات و پژوهش‌ها از جمله بیگدلو (۱۷) که از زاویه دیدگاه تقلیل‌گرایانه تاریخ‌نگاری ایرانی به‌ویژه در مورد مسائل هویتی بدان پرداخته‌اند نیز قابل مشاهده است. از نظر موضوعی اگرچه دامنه موضوعات متنوع است ولی تحولات سیاسی حکومت‌های محلی بیشترین توجه را با ۲۳/۴۲ درصد به خود اختصاص داده است. یافته‌های پژوهش گل‌محمدی (۱۸) نشان‌دهنده آن است که این مساله در اکثر جوامع نیز مرسوم است؛ لذا نیاز به بازتعریف و سازماندهی مجدد دارد. در مقابل برخی موضوعات اساسی و شایسته توجه مورد غفلت واقع شده است. به نظر می‌رسد فقر منابع در برخی دوره‌ها و چالشی بودن برخی مسائل به‌ویژه در حوزه فرهنگی نقش عمده‌ای در کم‌توجهی داشته است. از منظر روش تحقیق اگرچه نویسندگان شیوه‌های متعددی را مورد استفاده قرار داده‌اند و عمده نویسندگان روش تحقیق را روشن نکرده‌اند ولی میزان تقید به روش‌های مطروحه

نیازمند تحلیل متن مقالات است. باتوجه به ضروریات روش تحقیق در تاریخ، ۹۱/۸۹ درصد مقالات به صورت کتابخانه‌ای گردآوری شده است و در حوزه استفاده از چارچوب نظری تنها ۴/۵۰ درصد مقالات بررسی شده از آن بهره گرفته‌اند. از طرفی شناخت و اشراف بهتر و احتمالاً علایق محلی اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های مستقر در منطقه به‌ویژه دانشگاه تبریز سبب شده تا آنها نقش عمده‌ای در انتشار مقالات ایفا نمایند. همچنین تقریباً همه هشت نفری که بیشترین همکاری و نقش را در نگارش مقالات داشته‌اند در مراکز علمی شمال غرب مشغول به کار یا تحصیل بوده‌اند که حدود ۲۱/۴۹ درصد نویسندگان را تشکیل می‌دهند. لزوم اصلاح دیدگاه‌های حاکم بر گروه‌های مختلف علوم انسانی همچون تاریخ در راستای کاربردی کردن پژوهش‌ها از نقاط قابل توجه و مشترکی است که در برخی پژوهش‌ها مانند مقاله ابراهیمی دورچه و همکاران (۱۹) نیز بدان تأکید شده است. یافته‌های این پژوهش فواید چندی برای پژوهشگران علوم تاریخی دارد و موجب شفاف شدن فعالیت‌های صورت گرفته در این دوره زمانی در نیل به جایگاهی بهتر خواهد شد.

بررسی نشریات پیش‌گام در انتشار مقاله نشان‌دهنده آن است که از ۱۱۱ مقاله منتشره ۱۴/۴۱ درصد در تنها نشریه دانشگاهی حوزه تاریخ شمال غرب (تاریخ‌نامه ایران بعد از اسلام) منتشر شده است. میزان مشارکت پژوهشگران نشان‌دهنده آن است که ۲۱/۹۶۳ درصد (تعداد ۴۶ مقاله)، دارای یک نویسنده و بقیه حاصل همکاری علمی به‌ویژه مستخرج از پایان‌نامه و رساله بوده است. از ۱۱۱ مقاله، ۳۶ مورد مستخرج از رساله و پایان‌نامه بوده است. توضیح اینکه با بررسی در سامانه گنج ایراندک، بر اساس اسامی نویسندگان، مشخص می‌شود که این تعداد از مقالات در اصل برگرفته از پایان‌نامه‌های دانشجویی هست که در نشریات جز در دو مورد به آن اشاره نشده است. شبکه همکاری ۸ سازمان با حداقل ۳ مدرک و حداکثر ۲۳ مدرک در انتشار مدارک حوزه تاریخ آذربایجان در نشریات علمی کشور از ۱۳۹۰ تا پایان ۱۴۰۰ در سه خوشه داده شد که خوشه ۱ (رنگ قرمز) متشکل از سه سازمان با نام‌های دانشگاه‌های تبریز، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، بیشترین اهمیت و همکاری را در تشکیل این خوشه دارند. همکاری بین نویسندگان هم نشان از بیشترین مشارکت توسط عباس قدیمی قیداری دارد. واژه «آذربایجان» و «تبریز» بیشترین میزان تکرار را در مدارک حوزه تاریخ آذربایجان در نشریات علمی کشور داشتند و چهار واژه «تشیع»، «قاجار»، «ایران» و «تصوف» در رتبه‌های بعدی بودند. نقشه چگالی هم‌رخدادی ۳۹ کلیدواژه با حداقل ۲ فراوانی هم در ۷ خوشه نشان داده شد. خوشه ۱ (رنگ آبی) شامل ۳۹ کلیدواژه؛ و به تحقیقات تاریخ آذربایجان، ایران و دوره ناصرالدین‌شاه مرتبط بود که بیشترین هم‌رخدادی را نشان داد. همچنین یافته‌های مرتبط با مرتبه علمی نشان‌دهنده آن است که دانشیاران با ۳۰/۸۴ درصد، استادیاران با ۲۴/۷۷ درصد و استاد تمام ۲/۳۴ درصد سهم را داشته‌اند و بقیه مشارکت‌کنندگان را دانشجویان دوره تحصیلات تکمیلی تشکیل می‌دهد. تحلیل‌ها نشان داد که میزان مشارکت علمی در استادیاران و دانشیاران در مقایسه با سایر گروه‌ها بیشتر بوده است. کربلایی حسین فلاح و همکاران (۲۰) و عصاره و عقیقیان (۲۱) نیز در مقاله خود اشاره می‌کنند که این مشکل اغلب در رشته‌های علوم انسانی وجود دارد و احتمالاً ناشی از قوانین نظام ارتقای اعضای هیات علمی است که به‌صورت یکسان و غیرواقع‌بینانه و بدون توجه به تفاوت‌های رشته‌های علوم انسانی عموماً و رشته‌هایی مانند تاریخ با سایر رشته‌ها تدوین شده است. همچنین یافته‌ها حاکی از آن است که از نظر همکاری علمی، به‌عنوان بخش مهمی از تحقیقات، ضعف شدید وجود دارد. در کل نتایج نشان داد عدم شکل‌گیری شبکه همکاری داخلی و به‌ویژه با پژوهشگران بین‌المللی از نکات قابل توجه در بین انتشارات این حوزه بود. از جهتی نبود ارتباط کافی با مراکز علمی جهان، عدم آشنایی مناسب با زبان‌های خارجی و مشکلات نگارش مقاله به سایر زبان‌ها و نبود نشریات مناسب در این حوزه از مسائل قابل توجه است که برخی پژوهشگران نیز مانند رحمان پاریاد (۲۲) به آن اشاره کرده‌اند. همچنین بسیاری از مسائل مهم روز که ریشه‌های تاریخی آن در گذشته قابل بررسی است و امروزه چالش‌هایی را به‌ویژه در موضوعات هویتی ایجاد کرده، توجه چندانی صورت نگرفته است. همچنین مسائل محلی و حل آن‌ها که جزئی از مأموریت‌های دانشگاه‌ها به شمار می‌رود، در اولویت قرار نگرفته است. عمده پژوهش‌های انجام گرفته، مستخرج از پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها است که مطالعات مستقل به‌ویژه توسط دانشگاه‌ها و مراکز علمی را می‌طلبد. بررسی و تحلیل کتاب‌سنجی صورت گرفته کمک می‌نماید تا پژوهشگران با روند موضوعات و مسائل مهم این حوزه آشنا شده و موضوعاتی که توجه چندانی به آن‌ها مبذول نشده، مشخص شود و با ارائه تصویری کلی در سیاست‌گذاری‌های گروه‌های تاریخ تا حدودی راهگشا خواهد بود. از طرفی تشویق اساتید و دانشجویان جهت توجه به تاریخ محلی در راستای هدف و نقش منطقه‌ای دانشگاه‌ها به‌ویژه توجه به ریشه‌های برخی مسائل تاریخی و مشکلات می‌تواند علاوه بر افزایش تولیدات علمی و رفع نقاط تاریک و مبهم در حل بسیاری از مسائل محلی مفید واقع شود.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش، مسائل اخلاقی به‌طور کامل رعایت شده است.

تضاد منافع: نویسندگان تصریح می‌نمایند هیچ‌گونه تضاد منافی در خصوص پژوهش حاضر وجود ندارد.

References

1. Hashemian H. Ancient History of Azerbaijan (Ardabil and Tabriz) by Mirza Ahmad Tabrizi. Payam Baharestan. 2009; 1(4): 335-64. [In Persian]
2. Nader Mirza Qajar. History and Geography of Darolsaltaneh of Tabriz. Tabriz: Sotoudeh; 1994.
3. Neuberger J, Counsell C. Impact factors: uses and abuses. European journal of gastroenterology & hepatology. 2002; 14(3): 209-11.
4. Mokhtari Okghni M, Larijani HH, Bakhtiari S. Citation analysis of the PhD thesis in history at Alzahra University in the years 1380-1391. History of Islam and Iran. 2015; 25(26): 179-203. Available at: https://journals.alzahra.ac.ir/article_2067.html [In Persian]
5. Biscaro C, Giupponi C. Co-authorship and bibliographic coupling network effects on citations. PLOS ONE. 2014; 9(6): e99502.
6. Kumar S. Co-authorship networks: a review of the literature. Aslib Journal of Information Management. 2015; 67(1): 55-73.
7. Cheng FF, Huang YW, Yu HC, Wu CS. Mapping knowledge structure by keyword co-occurrence and social network analysis: Evidence from Library Hi Tech between 2006 and 2017. Library Hi Tech. 2018; 36(4): 636-50.
8. Mongeon P, Paul-Hus A. The journal coverage of Web of Science and Scopus: a comparative analysis. Scientometrics. 2016; 106: 213-28.
9. Heidenheimer AJ. Hugh Hecllo, Carolyn Teich Adams. Comparative Public Policy. St. Martin's Press; 1983.
10. Bardin L. L'analyse de contenu. Translated by Yemenidozi Sorkhabi M, Meliha Ashtiani Publication details: Tehran: Shahid Behshti University, Printing and Publishing Center; 1995.
11. Freund J. Les Theories des Sciences Humaine. Translated by Ali Mohammad Kardan; Tehran: University Publishing Center; 1993.
12. Mojadfar F. General Sociology, Tehran: Shuaa; 2004.
13. Amid Zanjani AA. Basics and Methods of Qur'an Interpretation, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance; 2004.
14. Melai Tovani AR. An Introduction to Research Methodology in History. Tehran: Nay; 2010.
15. Sedghi N. History and Theory, Discontinuities and Connections. Monthly History and Geography Book. 2013; 161: 13-20.
16. Nouraei M, Rajaei A. Variety of themes in local historiography: A case study during Qajar era (1796-1926). Historical Researches. 2012; 3(4): 51-72. Available at: https://jhr.ui.ac.ir/article_16557.html?lang=en [In Persian]
17. Bigdelou R. Critical Evaluation of Nationalistic Historiography in Iran. National Studies Journal. 2014; 15(58): 95-126. Available at: https://www.rjnsq.ir/article_97275.html?lang=en [In Persian]
18. Golmohammadi A. Redefining Political History. Historical Perspective&Historiography. 2010; 20(5): 107-28. Available at: https://hph.alzahra.ac.ir/article_836.html?lang=en [In Persian]
19. Ebrahimi Dorcheh E, Mansouri A, Pashootanzadeh M, Mirbagherifard SAA, Shabani A. Harms and Solutions for Evaluating Humanities Research Outputs: A Case Study of Language and Literature.

Scientometrics Research Journal. 2024; 9(2): 75-96. Available at: https://rsci.shahed.ac.ir/article_3798.html?lang=en [In Persian]

20. Karbalaie Hossein Fallah F, Ghafari Hashjin Z, Beyginia A. Identification and Analysis of Research Activities of Faculty Members of Political Science in the Framework of the Regulations for Promotion of Faculty Members. *Scientometrics Research Journal*. 2024; 9(2): 497-538. Available at: https://rsci.shahed.ac.ir/article_3968.html?lang=en [In Persian]

21. Osareh F, Afifian F .A review on the regulations for the promotion of faculty members of the universities and educational institutions of the country. *Information & Communication Quarterly Book Review*. 2017; 15: 213-24. Available at: <https://icbr.faslnameh.org/article-1-437-fa.html> [In Persian]

22. Paryad R. Challenges facing research in the field of humanities. *National Humanities Congress*; 2015. Available at: <https://civilica.com/doc/100668/certificate/print/> [In Persian]